

ЖАНРАВА-СТЫЛЁВАЯ СВОЕАСАБЛІВАСЦЬ РАМАНА КАРЭЛА ЧАПЭКА «ВАЙНА З САЛАМАНДРАМІ»

П. А. Давыдава

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск;

palinadavydava@gmail.com;

наук. кір. – Г. М. Бутырчык, канд. філал. навук, дац.

Мэта дадзенай працы – выявіць жанрава-стылёвыя своеасаблівасці ў рамане Карэла Чапэка (Karel Čapek, 1890 – 1938) «Вайна з саламандрамі» (*Válka s mloky*, 1936). Раскрыццё праблемы твора адбываецца дзякуючы сатырычнай метафары «людзі–саламандры». Раман з’яўляецца папярэджаннем чалавецтва, для выказвання якога аўтар выкарыстоўвае розныя жанры (прыгодніцкі раман, навукова-фантастычны раман, памфлет, філасофскі гратэск) і формы аповеду (газетныя артыкулы, імітацыя навуковых артыкулаў, гістарычнае і журналісцкае эсэ, пратакол сходу акцыянераў, гандлёвы бюлетэнь). Жанр твора можна ахарактарызаваць як раман-антыўтопію і раман-прыпавесць, паколькі з раманным складнікам спалучаюцца рысы антыўтопіі і прыпавесцевасці. Жанрава-стылёвая своеасаблівасць рамана «Вайна з саламандрамі» абумоўленая сінтэзам жанраў, якія патрабуюць розных формаў аповеду і стылістыкі.

Ключавыя словы: жанр; аповед; форма; сатырычная метафара; прыгодніцкі раман; навукова-фантастычны раман; памфлет; філасофскі гратэск; раман-антыўтопія; раман-прыпавесць.

Нягледзячы на сусветную вядомасць чэшскага пісьменніка Карэла Чапэка (Karel Čapek, 1890 – 1938) і яго рамана «Вайна з саламандрамі» (*Válka s mloky*, 1936), існуе няшмат даследаванняў, прысвечаных менавіта гэтаму твору. Вывучэнне жанрава-стылёвых асаблівасцей рамана ўяўляе цікавасць, бо аўтар выкарыстоўвае ў творы розныя жанравыя мадыфікацыі. У гістарычным працэсе Карэл Чапэк прадбачыў агульнаеўрапейскі крызіс, у той жа час у літаратурным працэсе пісьменнік апярэдзіў эвалюцыю жанравага сінтэзу і інтэртэкстуальнасці (постмадэрнізм). Жанравы сінтэз – гэта адзінства жанравых формаў з наяўнасцю жанравай дамінанты, якая ўтрымлівае цэласнасць твора дзякуючы сваёй гібкай структуры.

Да падрабязнага аналізу «Вайны з саламандрамі» звярнуўся літаратуразнаўца Сяргей Нікольскі. У яго працы «Раман К. Чапэка “Вайна з саламандрамі” (Структура і жанр)» разглядаецца жанравая сістэма твора, а таксама прысутнічаюць супастаўленні з іншымі творамі чэшскага пісьменніка [6]. Большая частка навуковых прац, датычных Карэла Чапэка, закранаюць пэўныя аспекты ў агульным кантэксце творчасці аўтара (напрыклад, І. Кліма [15], Г. Янашак-Іванічкава [14], В. Шаўчук [9], І. Берштэйн [1], А. Матушка [17]). Непасрэдна да «Вайны з саламандрамі» напісаныя прадмовы (Ф. Бурьянэк [10], Я. Цыганэк [11], А. Малевіч [5]), існуе шэраг даследаванняў іншых твораў Карэла Чапэка (Я. Мукаржоўскі [18, 19], М. Отруба [21], Й. Опелік [20], Ф. Валоўх [23], А. Волкаў [2], А. Малевіч [16]). У беларускім літаратуразнаўстве творчасць Карэла Чапэка, у тым ліку «Вайну з саламандрамі», даследавала Ірына Шаблоўская («Сацыяльная фантастыка

Карэла Чапэка», «Прыпавесць як спосаб мастацкага мыслення Карэла Чапэка», «Кніга апокрыфаў») [8].

І. В. Шаблоўская піша: «У рамане выкарыстаны шырокі спектр прыёмаў: ад сацыяльнага аналізу да сатырычнага гратэску, ад пародыі да памфлета, ад навуковай фантастыкі да дакументальнай хронікі» [8, с. 63]. Даследчыца адзначае ідэйны змест твора Карэла Чапэка, яго суаднесенасць са светапоглядам пісьменніка і навакольнай рэчаіснасцю таго часу. Карэл Чапэк даследуе чалавека, супрацьстаянне навукова-тэхнічнага прагрэсу і сацыяльна-маральнае развіццё. І. В. Шаблоўская аналізуе, якія жанры і прыёмы выкарыстаў К. Чапэк для стварэння рамана. У творы маюцца складнікі розных жанраў, такіх, як прыпавесць («Але раман гэты – універсальная прытча, у якой Чапэка акцэнтуюе хваравітую і жыццёва небяспечную для ўсяго чалавецтва праблему, а менавіта – выжыванне ў эпоху войн і звышмагутных сродкаў масавага знішчэння» [8, с. 63]), антыўтопія («У рамане, паўторым, выкарыстаны структуры антыўтопіі і філасофскага рамана-прытчы» [8, с. 65]). Даследчыца сцвярджае, што Карэл Чапэк зрабіў вялікі ўнёсак у развіццё жанру рамана: «Карэл Чапэк істотна паўплываў на развіццё жанру рамана ў еўрапейскай літаратуры XX ст.» [8, с. 65].

Чэшскі літаратуразнаўца Уладзімір Папоўшак (Vladimír Papoušek) у артыкуле «Svět jako žurnál v Čapkově Válce s mloky» [22] («Свет як часопіс у Чапкавай “Вайне з саламандрамі”») адзначае дынамічнасць рамана «Вайна з саламандрамі». На яго думку, часта аналіз твора застаецца ў вузкім гістарычным сэнсе, без увагі да рухомай структуры рамана. У. Папоўшак звяртаецца да даследавання С. Нікольскага і заўважае, што пан Повандра – гэта не толькі герой-мешчанін, але і вобраз чалавека, які спажывае інфармацыю са свету-часопісу і робіцца ахвярай гэтага працэсу: «Pan Povondra je konzument světa, který se prostřednictvím naivního symbolu dopravována pocitu spoluúčasti na probíhajících procesech. Zastupuje – bez ohledu na své specifické charakteristické znaky – konzumenta obecně: člověka, který při daném stupni své transformace a postupujícího přizpůsobení daným podmínkám procítá vždy poněkud opožděně. Ukazuje se rovněž, že historie se nekonstnuje prostřednictvím imanentních “velkých dějinných událostí”, ale že ty jsou vytvářeny zpětnou reinterpetací minulosti» [22, s. 605] («Пан Повандра – спажывец свету, які праз найўны сімвал перадае адчуванне саўдзелу ў сучасных працэсах. Ён уяўляе – незалежна ад яго спецыфічных характарыстык – спажывца ў цэлым: чалавека, які на дадзеным этапе сваёй трансфармацыі і паступовай адаптацыі да дадзеных умоў заўсёды прачынаецца са спазненнем. Таксама паказваецца, што гісторыя складаецца не з іманентных “вялікіх гістарычных падзей”, а што яны ствараюцца зваротным пераасэнсаваннем мінулага»; *пераклад з чэшскай і рускай тут і далей мой – П. Д.*). Уладзімір Папоўшак адносіць Карэла Чапэка да кірунку мадэрнізму, згадваючы, што пісьменнік уздымае праблемы постмадэрнізму: «Čapкова próza se tak jeví jako pohyblivá struktura, jejíž žánrová rozrůzněnost a vnitřní pestrost je sjednocována dynamickými principy, které ji s postupujícím časem spíše významově otevírají. Není tedy jen konkrétním obrazem určité doby a časově omezenou satirou, ale dílem reflektujícím dlouhodobou krizi

současné civilizace a zároveň dílem, které z modernistických pozic anticipuje, jak formou, tak tématy, postmoderní problematiku» [22, s. 606] («Проза Чапэка паўстае як рухомая структура, жанравая разнастайнасць і ўнутраная стракатасць якой аб'ядноўваецца дынамічнымі прынцыпамі, якія яе паступова пашыраюць. Таму гэта не проста канкрэтны вобраз пэўнага часу і абмежаваная ў часе сатыра, але твор, які адлюстроўвае працяглы крызіс сучаснай цывілізацыі і ў той жа час твор, які і па форме, і па тэматыцы апярэджвае постмодэрнісцкія праблемы з модэрнісцкай пазіцыі»).

Твор «Вайна з саламандрамі» напісаны ў час сусветнага напружання і пошукаў сродкаў выжывання пасярод вайны, гвалту і руйнавання гуманістычных каштоўнасцей. Аўтар назіраў за абвостранай абстаноўкай у свеце і грамадстве пасля прыходу А. Гітлера да ўлады і разумеў праблему распаўсюджвання фашысцкай ідэалогіі. Карэл Чапэк шукаў жанравыя формы, з дапамогай якіх можна паказаць непазбежнасць глабальнай катастрофы. Раман Карэла Чапэка «Вайна з саламандрамі» складаецца з трох кніг («Andrius Scheuchzeri», «Па лесвіцы цывілізацыі» (Po stupních civilizace), «Вайна з саламандрамі» (Válka s mloky)), якія спалучаюць у сабе розныя жанры і жанравыя мадыфікацыі. Разнастайнасць жанраў твора цесна звязаная са стылістыкай, якая ў сваю чаргу спалучаецца з наратывам, спосабам аповеду.

Першая кніга твора пачынаецца ў жанры прыгодніцкага рамана: адразу ўзнікае «загадка прыроды», аўтар карыстаецца экзатычнымі ўласнымі імёнамі, напрыклад, выспа Тана-Маса (Tana Masa), капітан Я. ван Тох (kapitán J. van Toch), карабель «Кандан-Бандунг» (Kandong Bandoeng). На пачатку першай главы аповед вядзецца праз успрыманне капітана ван Тох, але пасля пераходзіць да чальцоў экіпажа, якія збоку назіраюць за дзеяннямі капітана. Тым самым захоўваецца загадка заліву з чарцямі, якія пазней распаўсюдзяцца як саламандры. Асабліва сцю выкарыстання Карэлам Чапэкам прыгодніцкага жанру з'яўляецца яго спалучэнне з рэалістычным апісаннем. Адсюль узнікае гумарыстычны план аповеду, які абумоўлівае развіццё іншага жанру. Такім чынам, у «Вайне з саламандрамі» прысутнічаюць наступныя рысы авантурнай літаратуры (прыгодніцкага рамана): дынамічны тэмп апавядання; сюжэт будзецца вакол пэўнага выпрабавання / з'явы ў загадкавым месцы (загадка заліву); на моўным узроўні выкарыстоўваюцца экзатычныя назвы.

У трэцяй і чацвёртай главе капітан ван Тох сустракаецца з Г. Х. Бондзі (G. H. Bondy), і менавіта ў іх размове тлумачыцца загадка заліву. Прыгодніцкі раман набывае рысы навукова-фантастычнага рамана: з'яўляецца гіпотэза (мастацкае дапушчэнне) наконт магчымасцей саламандраў у засваенні чалавечых навыкаў, што дазваляе развіццё навукова-фантастычнага жанру. Рысы прыгодніцкага жанру паступова знікаюць – у рамане перастаюць фігураваць капітан ван Тох і Г. Х. Бондзі, за выключэннем асобных згадак і эпізодаў. Стылістыка рамана залежыць ад таго, хто вядзе аповед, а наступныя главы звязваюцца тым, што паказваюць сутыкненні чалавецтва з саламандрамі ў межах зямнога шара, а не асобнага заліву. У творы няма скразных герояў (акрамя пана Повандра (pan Povondra)), адзіны скразны сюжэт – працэс развіцця саламандраў / чалавецтва. Гэты працэс перадаецца праз аўтарскі

апавед, стылізацыю навуковых артыкулаў, газетных аглядаў, дакументаў і г.д. Эпізадычныя героі робяцца апавядальнікамі, праз прызму якіх назіраецца працэс пераўтварэння ў свеце. Стылізацыя – 1. Літаратурны стылістычны прыём наўмыснай імітацыя характэрных асаблівасцей чужой моўнай манеры для дасягнення пэўнай мастацкай мэты [7, с. 1029].

Па ходзе твора адбываецца пашырэнне навукова-фантастычнага плана, які спалучаецца з камічным. Гэта неабходна для стварэння сатырычнай метафары. Акрамя навуковай гіпотэзы, Карэл Чапэк выкарыстоўвае стылізацыю навуковых формаў апаведу. Напрыклад, большая частка главы «Andrias Scheuchzeri» напісана ў форме справаздачы па экспедыцыі, у главе «Пра чалавекаяшчараў» (O lidogestěrkách) прысутнічае частка стылізацыі навукова-папулярнага газетнага артыкула, у якім захоўваецца архаічны правапіс і састарэлыя канструкцыі: «W gedněch cizjch nowinách se dočjtáme, ze gisty kapitán (welitel) englické wálečné lodi, wrátiwše se z dalekých zemj, podal zpráwu o podiwných plazech, gežto našel na gednom malém ostrůwku w moři Australském. Na tomto ostrowě gest totiž gezero se slanau wodau, awšak s mořem nesauwisegjcj, gakož i welmi swjzelně přjstupné, kdež onen kapitán a lodnj felčar sobě odpočjwali» [12, s. 100] (пераклад не падаецца, бо гэты ўрывак – імітацыя старажытначэшскай мовы, асаблівасцямі якой з’яўляецца ўжыванне літары «w», архаічных марфем -jch, -j, -au, -gjcj і лексем gisty, gežto, gednom, gest, gezero, swjzelně). Карэл Чапэк выкарыстоўвае для развіцця навукова-фантастычнага плана як сапраўдныя навуковыя факты (напрыклад, існаванне саламандр як віду; даследаванне Ёгана Якаба Шэйхцэра, навукоўца, які напраўду існаваў; у бібліяграфічным спісе ў главе «Па лесвіцы цывілізацыі» аўтар згадвае існуючых асоб розных родаў дзейнасці, але прыпісвае ім выдуманая кнігі), так і выдуманая (абапіраючыся на факт існавання саламандр Чапэк дадумвае іх развіццё), якія пацвярджае рознымі формамі апаведу. Такім чынам сціраюцца межы паміж праўдай і выдумкай у творы. Раману ўласцівыя наступныя рысы навуковай фантастыкі: сюжэт развіваецца паводле мастацкага дапушчэння аўтара, ствараецца іншая верагодная рэчаіснасць, пісьменнікам даследуецца жыццё грамадства і чалавека ў спалучэнні з навукова-тэхнічным развіццём.

У канцы першай кнігі вобраз саламандраў ператвараецца ў сатырычную метафару. Літаратуразнаўца Сяргей Нікольскі выдзяляе некалькі тыпаў супастаўленняў, на якіх грунтуецца сатырычная метафара:

1) перайманне саламандрамі людзей як нагода для высмейвання заганаў чалавека і грамадства;

2) перайманне людзьмі саламандраў як аснова сатырычнай характарыстыкі (асабліва датычна нораваў і нормаў паводзін);

3) абыходжанне людзей з саламандрамі як ускоснае адлюстраванне ўзаемаадносін паміж самімі людзьмі [11].

У апошняй главе першай кнігі і пачатку другой кнігі сатырычная метафара «людзі – саламандры» пераходзіць у грамадскі / сацыяльны план. Магчымасць дадзенай сатырычнай метафары абумоўленая тым, што вобраз саламандраў амбівалентны: у ім спалучаюцца рысы і чалавека, і жывёлы.

Асновай главы «Salamander-Syndicate» з’яўляецца пратакол сходу акцыянераў. Акцыянеры ставяцца да саламандраў то як да жывёл, то як да людзей. Эксплуатацыя саламандраў чалавекам раўназначная эксплуатацыі чалавека чалавекам.

Назва другой кнігі супадае з назвай яе асноўнай главы, «Па лесвіцы цывілізацыі» (Po stupních civilizace). У падзагалоўку загадзя пазначаная форма аповеду – гісторыя саламандраў. Аповед цяпер вядзецца не ад асобы аўтара, а ад розных герояў, праз якіх успрымаюцца падзеі. Формай напісання другой кнігі можна назваць гістарычнае эсэ, у якім маецца вялікая колькасць газетных артыкулаў, аглядаў, імітацый навуковага жанру, ілюстрацый і, што характэрна для гістарычнага жанру, бібліяграфія навуковай літаратуры. У кнізе «Па лесвіцы цывілізацыі» галоўным робіцца грамадска-гістарычны працэс; па канкрэтна апісаных фактах развіцця саламандраў у гэтым працэсе зразумела, што менавіта чалавек вучыць саламандраў.

У другой кнізе рамана пашыраецца гратэскавасць, дзякуючы якой ствараецца іншая рэчаіснасць. Яна па сутнасці не з’яўляецца выдуманай, бо існаванне гэтай рэчаіснасці заканамернае для сістэмы адносін, пабудаванай на гвалце. У частцы, напісанай у форме гандлёвага бюлетэню, Карэл Чапэк стварае для саламандраў тэрміналогію (Leading, Heavy, Team, Odd Jobs, Trash, Spawn), якая раздзяляе іх на групы паводле характарыстык. Гэтыя характарыстыкі звычайна належаць да апісання жывёл, рабоў або арыштантаў: «Trash neboli brak (póvl, odpadky) jsou méněcenní, slabí nebo tělesně vadní Mloci, kteří se neprodávají jednotlivě ani v určitých partiích, nýbrž hromadně na váhu, obvykle po celých desítkách tun; kilogram živé váhy stojí dnes sedm až deset centů» [12, s. 138] («Trash, або брак (смецце, адкіды), – гэта непаўнаwartасныя, слабыя саламандры або інваліды, якія прадаюцца не паасобку ці пэўнымі партыямі, а оптам, звычайна цэлымі дзясяткамі тон. Кілаграм жывой вагі сёння каштуе ад сямі да дзесяці цэнтаў»). Такім чынам, аўтар спалучае ўяўленні пра розныя сферы, што ўзмацняе гратэскаваць.

Адна з самых галоўных ідэй другой кнігі заключаецца ў тым, што менавіта чалавецтва навучыла саламандраў жорсткасці і бязлітаснасці. Сярод газетных жанраў, якія выкарыстоўвае Карэл Чапэк, прысутнічае апытанне на тэму «Ці ёсць у саламандраў душа?». Выказванне, якім сфармуляваны дакладны адказ, Карэл Чапэк прыпісвае Бернарду Шоу: «Rozhodně nemají duši. V tom se shodují s člověkem. Váš G. B. Shaw» [12, s. 152] («Безумоўна, у іх няма душы. У гэтым яны падобныя да чалавека. Ваш Дж. Б. Шоу»). У гэтым выказванні аб’ядноўваецца папярэдняе гратэскавасць і сатырычная метафара. Выкарыстанне журналісцкага апытання імітуе масавае грамадскае меркаванне.

У трэцяй кнізе «Вайна з саламандрамі» (Válka s mloky) аповед вядзецца ад імені аўтара. С. Нікольскі характарызуе жанр апошняй кнігі як палітычны памфлет і адначасова філасофскі трагіка-іранічны гратэск. Варта адзначыць, што ў кантэксце сучаснай гісторыі найбольш цікава разглядаць заключную кнігу як філасофскі гратэск. Прынята лічыць, што гратэск не з’яўляецца самастойным жанрам, – гэта від умоўнай фантастычнай вобразнасці. У творы

«Вайна з саламандрамі» гратэск набывае пашыранае значэнне, таму можна адзначыць гратэскавы складнік. Гэта дазваляе ахарактарызаваць жанр твора як філасофскі гратэск. У сучаснай літаратуры існуе прыклад рамана-гратэску, «Пасёлак кентаўраў» (1992) А. Кіма.

Галоўная думка трэцяй кнігі і рамана ў цэлым – вайна людзей супраць людзей. На пачатку трэцяй кнігі Карэл Чапэк апісвае ўзброеныя сутыкненні саламандраў з людзьмі ў розных кропках свету. Вайна саламандраў супраць людзей дазваляе перайсці да раскрыцця супярэчнасцей паміж людзьмі, галоўнай думкі твора. Вобраз Правадыра-Саламандра (Chief Salamander) гратэсна-сімвалічны, ён увасабляе метафару «людзі – саламандры». Правадыр-Саламандр – гэта чалавек, які ўзначальвае агрэсію саламандраў, адпаведна вядзецца вайна людзей супраць людзей, а Правадыр робіцца чалавекам-саламандрай. Такім чынам, для «Вайны з саламандрамі» як для філасофскага гратэску характэрны спалучэнне розных вобразных планаў, выкрыццё сутнасці пэўнай заганнай з’явы, надзвычайнае абвастрэнне супярэчнасцей.

С. Нікольскі сцвярджае, што раман Карэла Чапэка «Вайна з саламандрамі» ў агульным плане можна аднесці да жанру ўтопіі. Аднак ідэя рамана і змест паняцця «ўтопія» супрацьлеглыя: «Утопія – літаратурны жанр, у аснове якога – выяўленне няіснага ідэальнага грамадства» [4, с. 1117]. Карэл Чапэк гратэскава перадае неідэальную рэчаіснасць дзеля таго, каб паказаць, што грамадства гвалту і вайны не можа быць утопіяй. У прадмове да «Вайны з саламандрамі» аўтар піша: «Není to utopie, nýbrž dnešek. Není to spekulace o čemsi budoucím, nýbrž zrcadlení toho, co jest a prostřed čeho žijeme. (...) Psal jsem své Mloky, protože jsem myslel na lidi» [13] («Гэта не ўтопія, а сучаснасць. Гэта не развагі пра аддаленую будучыню, а адлюстраванне сучаснасці, у якой мы жывём. (...) Я пісаў пра саламандраў, бо думаў пра людзей»). Такім чынам, жанр «Вайны з саламандрамі» можна акрэсліць як антыўтопію: «Антыўтопія – пародыя на жанр утопіі альбо на ўтапічную ідэю; падобна да сатыры, можа надаваць своеасаблівасць самым разнастайным жанрам: раману, паэме, п’есе, апавяданню» [3, с. 38]. Беларуская літаратуразнаўца Ірына Шаблоўская адзначае рысы антыўтопіі ў творы Карэла Чапэка: «У рамане, паўторам, выкарыстаны структуры антыўтопіі і філасофскага рамана-прытчы, для азначэння жанру «Вайны з саламандрамі» С. В. Нікольскі ўжывае тэрмін “раман жанравага сінтэзу”» [8, с. 65]. Характэрнымі рысамі, дзякуючы якім твор можна назваць раманам-антыўтопіяй, з’яўляюцца: дваістасць свету, герояў і сюжэта (у «Вайне з саламандрамі» існуе свет людзей і саламандраў; адпаведныя героі; сюжэт развіваецца паводле супрацьпастаўлення свету людзей і саламандраў), у творы прысутнічае выпрабаванне пасля якога здараецца катастрофа (выпрабаванне людзей на чалавечнасць і катастрофічнае знішчэнне гуманістычнай маралі), у творы паказваюцца наступствы панавання масы і абесцэнзвання асобы, грэбаванне культурным і маральным развіццём на карысць матэрыяльных каштоўнасцей.

Жанр «Вайны з саламандрамі» можна вызначыць і як раман-прыпавесць, бо аўтар у іншасказальнай форме (вобраз саламандраў) намагаецца зрабіць

папярэджанне чалавецтву. Праз форму падарожнай нататкі выказваецца ідэя паўтаральнасці гісторыі і памылак, да асэнсавання якіх імкнецца Карэл Чапэк: «*Tu partii jsem prohrál. Připadalo mi najednou, že každý tah na šachovnici je starý a byl už kdysi někým hrán. Snad i naše dějiny už byly kdysi hrány, a my taháme své figurky stejnými tahy k stejným porážkám jako kdysi*» [12, s. 144] («Тую партыю я прайграў. Мне раптам здалася, што больш не існуе хадоў на шахматнай дошцы, быццам усе хады ўжо некалі былі зробленыя. Магчыма, і наша гісторыя ўжо была аднойчы разыграная, а мы рухаем фігуркі тымі ж хадамі да тых самых паразаў, як некалі»). Твор «Вайна з саламандрамі» – гэта раман-прыпавесць, бо ён засноўваецца на такім тыпе мастацкага абагульнення, як прыпавесцевасць. Для рамана Карэла Чапэка характэрная магістральная філасофская ідэя, якой падпарадкоўваюцца ўся мастацкая структура тэксту. У творы прысутнічае другі іншасказальны план, дзякуючы якому ўвасабляецца аўтарская філасофская ідэя.

У канцы трэцяй кнігі зноў з’яўляецца герой пан Повандра, адзіны скразны герой у рамане, які звязвае структурныя часткі твора. Праз яго ўспрыманне свету ўвасабляецца мадэль мыслення звычайнага мешчаніна, які жыве ў сваім мікрасвеце. Ён жыве па прынцыпе «гэта мяне не датычыцца» да моманту, пакуль не ўбачыць саламандру побач з сабой: «*Zvykne si člověk, co dělat. U nás to není, tak co; jen kdyby nebyla taková drahota! Například co dnes chtějí za to kafe – Pravda, ona Brazílie už taky zmizela ve vlnách*» [12, s. 250]. («Звыкнецца да ўсяго чалавек, што ж рабіць. Гэта ж не ў нас, дык і ладна. Вось толькі б не было так дорага! Напрыклад, колькі зараз хочуць за тую каву... Вядома, сама Бразілія ўжо знікла пад вадой»). Пан Повандра з’яўляецца першым сведкам, які заўважае саламандру ў цэнтры Прагі ў Влтаве. Першая рэакцыя героя – ісці дадому. Да гэтага саламандры паступова змяншалі прастор дома/у (і ў канкрэтным, і ў абстрактным сэнсе), забіраючы прастору ў людзей. Пан Повандра разумее, што супрацьстаяць саламандрам не атрымаецца нават дома: «*Půjdeme domů. To je konec*» [12, s. 253] («Хадзем дадому. Гэта канец»).

Повандра не заўважае заканамернасцей, якія прывялі да сусветнай трагедыі, таму лічыць усю віну сваёй: «„*To já, to já,*“ šeptá starý pán. (...) „*Kdybych tehdy nebyl pustil toho kapitána k panu Bondymu, tak by se tohle všechno nestalo...*“» [12, s. 254] («“Гэта я, усё гэта я, – шэпча стары. – Проста ведай, што гэта я ва ўсім вінаваты. Калі б я тады не пусціў капітана да пана Бондзі, нічога б гэтага не здарылася”»).

Раман «Вайна з саламандрамі» мае эпілог (апошняя глава трэцяй кнігі), які падзяляе думкі аўтара на два галасы. З аднаго боку гучаць прапановы па рашэнні лёсу чалавецтва, а з іншага боку гэтыя прапановы ўзважваюцца. У апошняй кнізе прысутнічаюць супрацьлеглыя па сваім сэнсе главы «Вольф Менэрт піша свой труд» (*Wolf Meynert píše své dílo*) і «Ікс перасцерагае» (*X varuje*). Першы памфлет накіраваны супраць чалавецтва, а другі – супраць саламандраў, дзеля абароны чалавечнасці. У эпілогу адзін з галасоў апавядальніка-аўтара сцвярджае: «*Dělal jsem, co jsem mohl; varoval jsem lidi včas; ten X, to jsem byl částečně já*» [12, s. 257] («Я рабіў усё, што мог: я своечасова папярэдзіў людзей, той самы Ікс – гэта ж збольшага быў я»).

Перасцярогай Карэла Чапэка з'яўляецца не толькі глава «Ікс перасцерагае», але і раман «Вайна з саламандрамі» цалкам: «„Nesmysl,“ ozval se syn drsně. „To si ani neberte do hlavy, tati. To udělali všichni lidé. To udělaly státy, to udělal kapitál – Všichni chtěli mít těch Mloků co nejvíc. Všichni na nich chtěli vydělat. My jsme jim taky posílali zbraně a kdeco – My všichni za to můžeme“» [12, s. 255] («“Лухта, – рэзка азваўся сын. – Не бярыце гэта да галавы, тата. Усе людзі вінаватыя. Вінаватыя дзяржавы, вінаваты капітал... Усе хацелі мець як мага больш саламандраў. Усе хацелі нажыцца на іх. Мы таксама дасылалі ім зброю і ўсялякае іншае. Мы ўсе ў гэтым вінаватыя”»).

Такім чынам, жанравая сістэма рамана «Вайна з саламандрамі» ўяўляе сабой сінтэз мастацкіх жанраў і формаў аповеду: прыгодніцкі раман, навукова-фантастычны раман, памфлет, філасофскі гратэск; газетныя артыкулы, навуковыя артыкулы, гістарычнае эсэ, пратакол сходу акцыянераў, гандлёвы бюлетэнь, журналісцкае апытанне. Акрамя таго, жанр твора можна вызначыць як раман-антыўтопію і раман-прыпавесць. Сатырычная метафара «людзі–саламандры» і жанравая сістэма твора з'яўляюцца ўзаемазвязанымі, дзякуючы іх развіццю раман «Вайна з саламандрамі» набывае жанрава-стылёвую своеасаблівасць.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Бернштейн, И. А. Утопии Карела Чапека и проблемы современного критического реализма / И. А. Бернштейн // Пути реализма в литературах стран народной демократии / Н. И. Балашов [и др.]. – М. : Наука, 1965. – С. 106–141.
2. Волков, А. Р. Трагедия Карела Чапека «Мать» / А. Р. Волков // Литература славянских народов» (вып. 7). – М. : АН СССР, 1962. – С. 3–14.
3. Ланин, Б. А. Антиутопия / Б. А. Ланин // Литературная энциклопедия терминов и понятий / А. Н. Николюкин [и др.]; под ред. А. Н. Николюкина. – Институт научн. информации по общественным наукам РАН. – М. : НПК «Интелвак», 2001. – С. 38–39.
4. Ланин, Б. А. Утопия / Б. А. Ланин // Литературная энциклопедия терминов и понятий / А. Н. Николюкин [и др.]; под ред. А. Н. Николюкина. – Институт научн. информации по общественным наукам РАН. – М. : НПК «Интелвак», 2001. – С. 1117–1118.
5. Малевич, О. М. Роман-памфлет Карела Чапека «Война с саламандрами» / О. М. Малевич // Война с саламандрами / К. Чапек. – М., 1960. – С. 5–14.
6. Никольский, С. В. Роман К. Чапека «Война с саламандрами» (Структура и жанр) / С. В. Никольский. – М. : Наука, 1968. – 208 с.
7. Семёнов, В. Б. Стилизация / В. Б. Семёнов // Литературная энциклопедия терминов и понятий / А. Н. Николюкин [и др.]; под ред. А. Н. Николюкина. – Институт научн. информации по общественным наукам РАН. – М. : НПК «Интелвак», 2001. – С. 1029–1030.
8. Шаблоўская, І. В. Сусветная літаратура ў беларускай прасторы. Рэцэпцыя. Тыпалогія. Кантакты / І. В. Шаблоўская; прадм. Г. М. Бутырчык. – Мінск : Радыёла-плюс, 2007. – 304 с.
9. Шевчук, В. І. Карел Чапек: антифашистські твори: літературно-критичний нарис / В. І. Шевчук. – К. : Держлітвидав, 1958. – 224 с.
10. Burianek, Fr. Předmluva. У кн.: K. Čapek. Válka s Mloky / Fr. Burianek. – Praha, 1955. – S. 7–16.

11. Ciganek, J. Fantasie a pravda Mloku. У кн.: K. Čapek. Válka s Mloky. / J. Ciganek. – Praha, 1958. – S. 256–262.
12. Čapek, K. «Válka s mloky» / K. Čapek. – Praha : LEDA spol. s r. o., 2022. – 280 s.
13. Čapek, K. Předmluva k Válce s Mloky [Eletronický zdroj] / K. Čapek. – Přístupový režim : – <http://karelcapek.blogspot.com/2018/08/predmluva-k-valce-s-mloky.html>. – Datum přístupu : 19.01.2023.
14. Janaszek-Ivaničková, H. Karel Čapek, czyli Dramat humanisty / H. Janaszek-Ivaničková. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1962, – 267 s.
15. Klíma, I. Karel Čapek / I. Klíma. – Praha : Edice Profily, 1962. – 156 s.
16. Malevič, O. Továrna na Absolutno po 40 letech čili utopia dějiny / O. Malevič. – «Ceská literatura», 1962. – S. 365–369.
17. Matuška, A. Človek proti skaze. Pokus o Karla Čapka / A. Matuška. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1963. – 382 s.
18. Mukařovský, J. O Karlu Čapkoví a jeho Krakatitu. У кн.: K. Čapek. Krakatit / J. Mukařovský. – Praha, 1948. – S. 307–331.
19. Mukařovský, J. Trojice studií o Karlu Čapkoví. У кн.: J. Mukařovský. Kapitoly z české poetiky / J. Mukařovský. – Praha, 1948. – S. 325–400.
20. Opelík, J. Obyčejný život čili Deukalion. У зб.: «Struktura a smysl literárního díla» / J. Opelík. – Praha, 1966. – S. 143 – 159.
21. Otruba, M. Polemika K. Čapka s romantikou / M. Otruba. – «Ceská literatura», 1965. – S. 15–35.
22. Papoušek, V. Svět jako žurnál v Čapkově Válce s mloky / V. Papoušek. – «Ceská literatura». – No.6. – 1994. – S. 601–607.
23. Valouch, Fr. Cesta K. Čapka od relativismu к antifašismu – Bílá nemoc / Fr. Valouch // Krkonoše. Podkrkonoší / Fr. Valouch. – Havlíčkův Brod, 1964. – S. 261 – 297.